

УДК 811.161.2(092) Степаненко М. І.

Галаур С. П.
Педченко С. О.

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-9333-3052>

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-3995-6619>

ЛЮБОВ ДО ОТЧОГО КРАЮ – МІЦНИЙ ҐРУНТ, А СЛОВО – КРИЛА ДЛЯ ЗЛЕТУ (вітання вихованців наукової школи професора М. І. Степаненка)

А Присвячена знаковій особистості в історії сучасної філології – Миколі Івановичу Степаненкові. Ідеться про його значний внесок у духовний розвиток української держави. Професор М. І. Степаненко постає як мовознавець-синтаксист, історик мови, соціолінгвіст, літературознавець, лінгводидакт, краєзнавець, лінгвокультуролог, лексикограф, біобібліограф, активний громадський діяч і невтомний поборник рідного слова. Особливу увагу звернено на діяльність його наукової школи.

Ключові слова: Микола Степаненко; українська мова; наукова школа Миколи Степаненка; синтаксис; багатоаспектна діяльність

Професор Микола Іванович Степаненко

Вступне слово. «Людина нібито не літає... А крила має. А крила має!» Осмислюючи онтологію Людини неординарної, мимохіть згадаєш популярні нині слова Л. Костенко, що стали прологом до однієї із церемоній «Гордість країни», поширилися у світовій мережі тисячею аудіо-

версій. Чому крила має кожна людина, а відірватися від землі можуть не всі? Чому ті, хто скористався ними, демонструють різний їхній розмах? Можливо, відповідь варто шукати у «вічному пориванні», «щирості до роботи», «щедрості на турботи»?

Ми щасливі, що Бог наділив долею пізнавати загадки окриленості та грані таланту нашого мудрого наукового наставника, «духовного батька», ім'я якого стоголосо звучить на лінгвістичному Олімпі України, – Миколи Івановича Степаненка.

Наукові та почесні звання. Доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, відмінник освіти України, заслужений діяч науки і техніки України, член Національної спілки журналістів України та Національної спілки письменників України, Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка, лауреат міжнародних премій – імені Івана Кошелівця, Григорія Сковороди «Сад божественних пісень», Дмитра Нитченка, Пантелеймона Куліша, Державної літературної премії імені Олесея Гончара, всеукраїнських премій – імені Івана Огієнка, Бориса Грінченка, Петра Василенка, Олени Пчілки, преподобного Паїсія Величковського, крайових премій – імені Панааса Мирного, Івана Котляревського, Володимира Малика, Володимира Короленка, Самійла Величка, Валер'яна Підмогильного, премії конкурсу на кращий підручник, монографію, навчальний посібник, який щорічно проводить Академія наук вищої освіти України в номінації «Монографії», лауреат загальнонаціонального конкурсу «Українська мова – мова єднання» в номінації «На видноті всього світу», володар академічної нагороди Ярослава Мудрого Академії наук вищої освіти України, нагрудного знака «Пет-

ро Могила», знака «Ушинський К. Д.» Національної академії педагогічних наук (НАПН) України, орденів Святого Миколая Чудотворця Української православної церкви Київського патріархату та «За заслуги» III ступеня, ювілейної відзнаки «200 років від Дня народження Т. Г. Шевченка», Золотої медалі української журналістики, медалей Святого Володимира Академії наук вищої освіти України та «Григорій Сковорода» НАПН України, пам'ятної медалі Всеукраїнського фонду відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені Олеса Гончара «За благодійність та добродійність у відтворенні втрачених святинь», – та чи можна за допомогою цих високодостойних титулів Миколи Івановича описати всю велич його безкомпромісного служіння Україні й рідному слову?

Біографічна довідка. Микола Іванович Степаненко народився 14 жовтня 1958 року в селі Великоселецьке Оржицького району Полтавської області. Закінчив Великоселецьку 8-річну школу (1974), Кременчуцьке педагогічне училище (1978), філологічний факультет Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (1982), аспірантуру Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького (нині Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова) (1989).

Викладав українську мову й літературу у Великобудищанській середній школі Диканського району Полтавської області. З 1985 року працює в Полтавському державному педагогічному інституті (нині Полтавський національний педагогічний університет) імені В. Г. Короленка, обіймав посади асистента, старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри української мови, першого проректора, декана філологічного факультету (згодом факультету філології та журналістики). Нині професор М. І. Степаненко – ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Філологічний досвід. Дебютувавши у великій науці як синтаксист (тема кандидатської дисертації – «Прикметниково-іменникові словосполучення у сучасній українській літературній мові (формально-синтаксичний і семантичний аналіз)», тема докторської дисертації – «Семантична і формально-граматична структура речень із просторовими поширювачами»), М. І. Степаненко залишився вірним одній із найскладніших царин української лінгвістики. Крім 2-х серйозних монографій, невтомний науковець подарував зацікавленим читачам понад 100 розвідок семантико-синтаксичної організації словосполучень і речень, і його прозріле око нині помічає всі дослідницькі лакуни в синтаксисі сучасної української мови, заповнювати які довіряє і своїм молодим послідовникам. А там... установлення інваріантних, варіантних, синонімічних, антонімічних синтаксичних структур з об'єктивним, атрибутивним, адвербіальним, суб'єктивним, синкретичним типом семантико-синтаксичних відношень може стати лише імпульсом, аби зануритися в проблеми тексту та його прагматизованого вияву – дискурсу.

Наукова школа Миколи Івановича Степаненка «Семантична і формально-граматична структура речення: симетричні / асиметричні зв'язки» щороку поповнюється новими кадрами і впотужнюється серйозними лінгвістичними набутками. За глибину аналізу досліджуваного мовного матеріалу, власні способи й методики розв'язання, здавалося б, зовсім не нових для вітчизняної й зарубіжної лінгвістики проблем, уміння систематизувати й упорядковувати досить неоднорідні одиниці представники школи здобули схвальні оцінки рецензентів зі славними іменами – М. П. Баган, Н. П. Гальони, С. І. Дорошенка, Н. Л. Іваницької, А. А. Лучик, В. М. Ожогана, О. А. Олексенко, В. Д. Пономаренко, А. М. Поповського, В. Д. Шинкарука, Л. В. Шитик та ін.

Про ефективну діяльність та розлогий спектр дослідницьких пошуків наукової школи професора М. І. Степаненка промовисто свідчать захищені кандидатські дисертації: «Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові» (С. О. Педченко, 2010), «Префіксально-прийменникова кореляція дієслівного предиката» (С. П. Галаур, 2011); «Синтаксика відносних прикметників сучасної української мови» (І. Ю. Кірічек, 2013); «Функціонально-семантична парадигма віддієслівних іменників опрідметненої дії» (О. М. Петрик, 2013); «Лексична і граматична реалізація предикатів кількості в українській мові» (Н. М. Лукаш, 2014); «Кореляція первинних і вторинних прийменників у структурі часових семантико-синтаксичних відношень» (Л. І. Дерев'яно, 2014); «Ізофункційні парадигми в системі предикатів стану в українській мові» (Р. Г. Шрамко, 2015); «Суб'єктивна та об'єктивна оцінка в українському щоденниковому дискурсі» (Л. В. Дейна, 2016).

Дисертаційні роботи, які ще готуються, зокрема кандидатські: «Прийменниково-відмінкові форми просторової семантики на тлі первинних локативних прийменників» (К. М. Демидченко); «Семантична типологія обов'язкових адвербіальних синтаксем у сучасній українській літературній мові» (Л. В. Станіславська); «Вербалізація категорії розділової сурядності в сучасній українській мові» (Ю. А. Анікеєнко); «Валентні класи предикатів сприйняття в сучасній українській літературній мові» (Т. В. Зубко); «Функційно-семантична категорія мети в сучасній українській мові» (С. М. Микитченко); «Функціонально-семантична типологія конструкцій з дієсловами неповної особової парадигми» (В. О. Лопата); «Диференціація адвербіальної семантики прийменників у сучасній українській літературній мові» (Н. В. Кисла); «Жанрово-стильова парадигма лексичної синонімії в мовотворчості Пантелеймона Куліша» (М. І. Гриценко); докторські: «Український щоденниковий дискурс» (С. Є. Ігнат'єва); «Топонімний код української поезії: семантика і прагматика» (Ю. І. Браїлко); «Лінгвопрагматика суб'єктивної модальності в сучасній українській мові» (С. О. Педченко); «Лінгвопрагматика сучасної художньої прози: категорія регулятивності тексту» (С. П. Галаур).

Наукові публікації М. І. Степаненка. Понад 20 монографій, більшість із яких належать перу Миколи Івановича, 16 збірників наукових праць викладачів кафедри української мови, близько 20 навчально-методичних посібників, понад 300 статей у вітчизняних і зарубіжних виданнях, отримані свідоцтва про авторське право на твори (М. І. Степаненко, Р. Г. Шрамко).

Наукова діяльність ученого. Активна участь у конференціях, семінарах, симпозиумах, що проводяться як в Україні, так і за її межами – у Польщі, Австрії, Чехії, Німеччині; наукові стажування за кордоном (Р. Г. Шрамко, Т. І. Ніколашина, Л. В. Дейна, С. П. Галаур); укладені угоди про співпрацю з українськими та європейськими університетами. І в кожного, хто відчуває, що може вписати своє ім'я до реєстру цієї академічної спільноти, є канон, за яким треба звіряти свій шлях пізнання законів і секретів мови: «Цей полон – на все життя – стає солодкою карою й водночас бажаною мукою. Слово вабить до себе мудрих, світлих людей, магічно заворює їх і – уже не дає спокою, усякчас спонукає до многотрудності, часто аж надто виснажливої, але неодмінно з присмаком радості й утіхи» [3, с. 3]. Як би семантично несумісно це не звучало, однак одного разу ще в шкільному віці потрапивши в полон мовної стихії, Микола Іванович відчув незбагненне окрилення, а згодом силу допомагати іншим відчувати свої крила для злету в країні, що потребує здорового, впевненого, непереможного Слова.

І сьогодні професор М. І. Степаненко – Людина, яка володіє філігранною технікою плекання філологічних душ, – споглядає те, що й має бути: «дзвінка зірката юнь птахів, пильнує лет – й новітній зміст у давнім відкрива...» (В. Затулівітер).

Професійний успіх. Повсякчас приглядаючись до трудової діяльності нашого Вчителя, результати якої не на день, не на рік, а на сторіччя, і беручи на озброєння його стиль утамування спраги до знань, зрештою, розумієш, що «сродна праця», помножена на талант і неспинну енергію, може стати кодом до професійного успіху, принести щедрі плоди й добру славу. Ставши орієнтиром для студента-філолога, учителя-словесника, а згодом перспективного науковця М. І. Степаненка, Слово вияскравило йому широкий дослідницький шлях, спонукало не лише до власномовознавчої діяльності. Миколу Івановича знають як історика мови, соціолінгвіста, який довгий час досліджував український лінгвогенез, мовну ситуацію, мовну політику та мовне законодавство в Україні, статус української мови в сім'ї слов'янських мов і свої погляди на непростий життєпис рідної мови презентував у інформативно розлогіх та національно зорієнтованих статтях та книгах «Історія української мови» (1998), «Українське рідне слово» (2003), «Рідне українське слово» (2005), «Історія, граматики, поетика українського слова» (2008).

Професор М. І. Степаненко торкався окремих аспектів перекладознавства. Проблеми поетичного оригіналу

та його перекладу з погляду мовно-композиційних, стилістичних особливостей варіантів тексту, інтерпретації художньо-національного образу, вміння вчителя-словесника правильно коментувати переклад, бачити в ньому сильні й слабкі місця були інтегровані в навчальному посібнику «Проблеми зіставного лінгвостилістичного аналізу (методичний коментар)» (1993), у співавторстві з Л. Л. Безобразовою).

Не можна оминати словом його потужну діяльність як лінгводидакта, філософа освіти. Власне бачення вимог до сучасного підручника з рідної мови, перспективних технологій освітньої діяльності задля підвищення рівня мовленнєвої підготовки молодого покоління він популяризував для викладацької спільноти в ґрунтовних розвідках на сторінках багатьох науково-практичних, науково-методичних видань, як-от: «Дивослово», «Українська мова в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах», «Вивчаємо українську мову та літературу», «Українська мова й література в сучасній школі», «Імідж сучасного педагога», «Постметодика», у монографії «Опорна школа: шляхи становлення» (2017, у співавторстві з Н. І. Шиян, О. Ю. Ільченко, С. В. Стрижак, О. О. Буйдіною). Неоціненною стала його робота як автора й упорядника епістолярію («Листи Юрія Шевельова до Олекси Ізарського», 2014), редакторська праця як члена редакційної колегії збірників наукових праць філологічного та лінгводидактичного спрямування, матеріалів конференцій, періодичних і неперіодичних видань, з-поміж яких науково-теоретичний журнал Інституту української мови НАН України «Українська мова», національний науковий журнал Інституту керамології «Український керамологічний журнал», Всеукраїнський науково-практичний освітньо-популярний журнал «Імідж сучасного педагога», науковий журнал «Психологія особистості», газета для вчителів української мови «Методичні діалоги». Багато часу він присвячує формуванню тематичних рубрик, оформленню й редагуванню наукового, публіцистичного, художньо-літературного альманаху «Рідний край» – продовжувача традицій однойменного тижневика, що посів чільне місце в українській журналістиці початку ХХ століття та згодом став, за словами Н. С. Степаненко, «одним із надійних, об'єктивних джерел вивчення нелегких шляхів розвою історії українського народу, його визвольних змагань, націєтворчих прагнень, шляхів формування українського красного письменства, місця й ролі в ньому визнаних і менш відомих поетів, прозаїків, драматургів, перекладачів, його зв'язку зі світовим літературним процесом, шляхів становлення української літературної мови, входження її в освітню галузь і всі інші царини буття» [4, с. 5].

Безмір любові до мовної стихії М. І. Степаненка пошанований науковою, освітньою спільнотою, та, на наш погляд, важливіше його надбання – вміння торкатися небайдужих струн душі широких кіл уболівальників за рідну мову. Із цієї позиції про нього варто говорити як про ав-

тора шанобливо виписаних життєвих тернів багатьох знаних сучасників – учених, педагогів, громадських діячів, критика, що дає справедливую оцінку низці сучасних лінгвістичних розвідок, порушує гострі й наболілі питання сьогодення (низка статей у всеукраїнських та регіональних журналах і газетах, монографії «Думки вголос і про себе» (2013), «Непроминальне в часоплині» (2015); *літературознавця*, який «жмутком» поліаспектних студій, здатних переростати в багатосторінкові наукові шедеври, сформував й употужнив Шевченкіану, Довженкіану, Гоголіану, вивів на новий рівень пізнання (понад 100 статей у різних виданнях, 4 монографії – «Публіцистична спадщина Олеса Гончара (мовні, навколомовні й деякі інші проблеми)» (2008), «Духовний посил Олеса Гончара» (2009), «Літературний простір «Щоденників» Олеса Гончара» (2010), «Світ в оцінці Олеса Гончара» (2012) Гончаріану; *засновника «гібридного жанру монографії й лексикографічного видання»* [2, с. 140], взірцем якого є книга «Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон» (2018), що проливає світло на лексичні та лексико-семантичні зміни в сучасній українській мові, спричинені дією екстралінгвальних чинників – Помаранчевої революції та Революції Гідності. Освітній україноцентризм професора педагогіки із запалом усотують із його *лекцій на курсах підвищення кваліфікації вчителів*, методичних порад як *члена журі учнівських конкурсів, олімпіад*; його *роботою на теренах словництва* захоплюються ті, хто в «Новітньому російсько-українському словнику» й «Новітньому українсько-російському словнику» (2006 р.) нарешті відчули сучасний дух лексичного складу обох мов; його *лінгвістична теорія*, компактно виписана в розділах «Морфеміка», «Прикметник», «Синтаксис складного речення» *навчального посібника нового покоління* «Сучасна українська літературна мова» (2011) та надрукованих у співавторстві з аспірантами *монографія*х 2017–2018 стають у пригоді спраглим до науки найсучаснішим студентам; його *виступи* перед широким загалом пересічних і непересічних українців чи то в *ефірному просторі* (передачі «Сторінками щоденників Олеса Гончара», «Храми муз поетів на Полтавщині», «Діалоги», рубрики «Слово рідне», «Плекаймо рідне слово» тощо), чи то в *реальному під час громадських зібрань* задля пошанування знакових віх культурно-мистецького буття країни пристрасно слухають ті, хто шукає в слові, промовленому «з такою любов'ю й ніжністю, з такою закоханістю, що можна було тільки по-доброму позаздрити» [5, с. 9], філологічний катарсис, ба більше – філологічне зцілення.

Інколи щиро дивуємося: як людина, яка працює поряд і, ніде правди діти, завжди була обтяжена додатковими адміністративними обов'язками, устигає обійняти увесь філологічний дивосвіт? Можливо, поєднання непоєднуваних, на перший погляд, площин наукової творчості Мико-

ли Івановича можна пояснити його зануренням через слово у ще ширший життєвий простір – патріота, який не знає збайдужіння, щиро вірить у прийдешні щасливі часи й без вагань готовий прямувати обраним раз і назавжди шляхом в ім'я України?

Бібліографічна місія філологічного таланту Миколи Івановича, що, зізнаємося собі, з огляду на суєтну швидкоплинність, не може стати до кінця усвідомленою та належно поцінованою його сучасниками, однак нащадками осягнеться зовсім по-іншому, із глобальніших позицій, а тому неодмінно викличе потужний всеукраїнський і міжнародний резонанс.

Ідеться про укладені ним довідники, з-поміж яких найвідоміші «Патріарх українського мовознавства (до 100 річчя з дня народження професора Михайла Жовтобрюха)» (2005), «Академік Арнольд Панасович Грищенко (біобібліографія до 70 річчя)» (2006), «Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка – 100 років на освітньому олімпі» (2014), «Перший полтавський! Відзначення 100-літнього ювілею Полтавського національного педагогічного університету (1914–2014)» (2014), «Літературні, літературно-мистецькі премії в Україні» (2014), «Мовознавча Полтавщина» (2014), «Літературознавча Полтавщина» (2015), «Сучасні письменники Полтавщини» (2014, 2016), зосібна окремі тематичні томи енциклопедії «Полтавіка» – «наймасштабнішого і найамбітнішого проекту з усіх, що здійснювалися на Полтавщині», який «містить синтез досягнень сучасної науки, замкнену цілість знання і водночас є показником рівня культурності й лідерської компетентності спільноти, що називає себе полтавською» [1, с. 18]. Сказати, що про своїх учителів-однодумців, краян, місцеві «осередки духовної культури» М. І. Степаненко повідомив світові гордо й захоплено, вивіряючи кожне слово, не залишаючи поза увагою жодної важливої деталі, – це не сказати майже нічого. Фундаментальність цих праць, що вражають обширом виконаної роботи, «науковим виваженням» і водночас «у міру охудоженням» (К. Городенська), здатністю автора зв'язати в один нерозривний вузол минувшину й сьогодення, потверджує знаковість постаті професора М. І. Степаненка на крайовому та загальнонаціональному небосхилах. Ці видання вкотре виявляють позицію людини, яка відчуває міцний щедрий ґрунт рідної землі й постійно відкриває невичерпні скарбниці знань і невмирущих моральних цінностей її достойників.

«Лише дві речі ми можемо дати дітям у спадок: перша – коріння, друга – крила», – переконують прихильні до традицій британці в популярному прислів'ї. Нам, «духовним дітям» Миколи Івановича, пощастило: ми отримали і те, і те. Тож залишилося повною мірою скористатися мудрим посилком наставника і своїм, дарованим Богом талантом, не цуратися щоденного самовдосконалення та упевнено мандрувати філологічним макрокосмом, несучи в кожне українське серце духовну поживу – добірне, відшліфоване, високе «Степаненкове» Слово.

Щиро вінуємо рідного Вчителя з ювілеєм! Низький уклін Вам і побажання неперервного творчого горіння, аби наступні – поважніші – дати зустріти з численнішою й міцнішою школою вихованців-однодумців, із новими оригінальними ідеями. Нехай нинішній Ваш день стане початком нового наукового завтра, бо є ще безліч незасіяних ділянок на наших духовних українських полях, які чекають Вашого мудрого Слова!

Галаур С. П., Педченко С. О. Любовь к родному краю – прочная почва, а слово – крылья для полёта (поздравление воспитанников научной школы профессора Н. И. Степаненко).

А *Посвящена ключевой фигуре современной филологии – Николаю Ивановичу Степаненко. Речь идет о его значительном вкладе в духовное развитие украинского государства. Профессор М. И. Степаненко представлен как языковед-синтаксист, историк языка, социолингвист, литературовед, лингводидакт, краевед, лингвокультуролог, лексикограф, библиограф, активный общественный деятель и неутомимый борец за родное слово. Особое внимание обращено на деятельность его научной школы.*

Ключевые слова: Николай Степаненко; украинский язык; научная школа Николая Степаненко; синтаксис; разноаспектная деятельность

Halaur Svitlana, Pedchenko Svitlana. Love to Native Land is Strong Gground, and Words are Wings for Rise (Congratulations to Professor Mykola Stepanenko from his scientific scholars).

С *The paper is about significant personality in modern philology, Mykola Ivanovych Stepanenko. It sheds light on his invaluable contribution to the spiritual development of the Ukraine. Professor M. I. Stepanenko is represented as a linguist, a specialist in syntax, history of language, sociology, literature, linguistic didactics, local history, linguistic culturology, lexicography, biobibliography, an active public figure and a tireless militant for the native word. Particular attention is paid to the activities of his scientific school.*

Key words: Mykola Stepanenko; the Ukrainian language; scientific school of Mykola Stepanenko; syntax; activities

📖 Список використаних джерел

1. Білоусько О. А. Створення полтавської енциклопедії «Полтавіка». *Постметодика*. 2015. № 3 (122). С. 17–19.
2. Космеда Т. Новий погляд на розвій перифрастичного фонду українців (Рец. на моногр.: Степаненко М. І. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон. Харків, 2017. 616 с.). *Українська мова*. 2018. № 1(65). С. 140–144.
3. Степаненко М. І. Думки вголос і про себе. Полтава: ПП Шевченко РВ., 2013. 412 с.
4. Степаненко Ніна. Часопис «Рідний Край»: духовні обшири українства. Полтава: ПП Шевченко Р. В., 2011. 190 с.
5. Український словопоклонник: на пошану професора Миколи Степаненка / укл.: Н. П. Лебідь, Н. І. Тарасова, Т. І. Ніколашина. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2008. 228 с.